

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

10 יולי 2024

הלומדים בישיבות חרדיות שמתחת לגיל 26 ומגמות הימצאות בשוק

העבודה

גבריאל גורדון

אמיר אלשטיין

יו"ר הוועד המנהל

הנשיא העשירי ראובן ריבלין

יו"ר של כבוד

יוחנן פלסנר

נשיא

ברנרד מרכוס

יו"ר בינלאומי

חברי הוועד המנהל

עו"ד ליאת אהרנסון

אלי גרונר

פרופ' ירד וניצקין-סרוסי

ד"ר חן ליכטנשטיין

מזל מועלם

שגיר לשעבר שלי מרידור

פרופ' פאדיה נאסר אבו-אלהיג'א

עו"ד אבי פישר

ד"ר מיכל צור

יוסי קוצ'יק

המועצה הבינלאומית

פרופ' רונלד דניאלס, יו"ר

השופטת רוזלי סילברמן אבליה, קנדה

שגיר לשעבר מרטין אינדיק, ארה"ב

אן אפלבוואם, ארה"ב

פרופ' ורנון בוגדנור, בריטניה

השופטת דורית בניש, ישראל

השופט סטיבן ברייר, ארה"ב

ד"ר ג'וזף ג'וזפה, גרמניה

פרופ' משה הלברטל, ישראל

פרופ' מייקל וולצר, ארה"ב

פרופ' רוברט מונקין, ארה"ב

פרופ' כריסטוף מרקשיס, גרמניה

השופט אברהם סופר, ארה"ב

ברט סטפנס, ארה"ב

פרופ' ארווין קוטלר, קנדה

פרופ' גרהרד קספר, ארה"ב

פרופ' יהודה ריינהרץ, ארה"ב

פרופ' גבריאלה שלו, ישראל

סגני נשיא

פרופ' סוזי נבות, מחקר

פרופ' קרנית פלוג, מחקר

ד"ר ישי ג'סיסן פרס, אסטרטגיה

עמיתים בכירים

פרופ' איתי אטר

פרופ' תמר הרמן

פרופ' נתן זוסמן (אורח)

פרופ' עמיחי כהן

מר תומר לוטן (אורח)

פרופ' יותם מרגלית

פרופ' דניאל סטטמן

פרופ' בני פורת

פרופ' מרדכי קרמיניצר

פרופ' גרעון רהט

ד"ר תהילה שוורץ אלטשולר

פרופ' יובל שני

מייסדים

ד"ר אריק כרמן

מזכיר המדינה ג'ורג' שולץ (1920-2021)

למרות איסור מפורש בחוק, מעל שליש מבני הישיבות בגיל 21 עבדו לפחות פעם אחת בתעסוקה מדווחת במהלך 2022 • כמעט מחצית (45%) מבני הישיבות בגיל 25 עבדו לפחות פעם אחת במהלך שנה זו • גובה שכרם של בני ישיבה בגיל 18-19 שעבדו בתעסוקה מדווחת עמד על כ-2,200 ש"ח. שכר זה עולה בהדרגה עד 4,200 ש"ח בחודש בגיל 25 • ככל שעולים בגיל, ההימצאות בשוק העבודה משמעותית יותר.

רקע

גברים הבוחרים ללמוד בישיבות חותמים על "תצהיר בדבר לימודים תורניים", שבו הם מתחייבים שלא לעבוד לפני גיל 22. האפשרות לעבוד נפתחת בפניהם מגיל 22 ומעלה, ובלבד שהלומד נשוי, ורק מעבר לשעות הלימודים בישיבה (החותם מתחייב ללימוד בישיבה בהיקף של 45 שעות שבועיות, או 40 שעות אם הוא תלמיד "כולל").¹ כלומר, כל עוד בן הישיבה אינו נשוי, אסור לו לצאת לעבוד גם אחרי גיל 22.

מחקר זה, המבוסס על נתונים מנהליים משנת 2022,² מתאר את היקף העבודה בקרב גברים הרשומים במסגרת של ישיבה חרדית בהיותם בגילי 18-25 (מגיל 26, המכונה "גיל הפטור", הם רשאים לעבוד ללא התניות הקשורות לשירות הצבאי).³

¹ בחברה החרדית גברים לא נשואים לומדים בישיבה גדולה, וגברים נשואים לומדים בכולל.
² הצלבה של מאגרי מידע מרשות המיסים וקובץ פרטים במוסדות תורניים. נתוני הפרט מוסתרים מסיבות של צנעת הפרט. אציין כי סך הפרטים במחקר זה עומד על 61,047 גברים בגילי 18-25 (כולל) בשנת 2022 שלמדו בישיבות גדולות (חרדיות) או כוללים (חרדים).
³ ראוי לציין כי לאחר שפקע פרק הפטור בחוק שירות ביטחון ביוני 2023, אין למעשה גיל פטור, וכפי שהבהיר בג"ץ ביוני 2024, בהיעדר מקור חוקי לפטור חלה חובת שירות מגיל 18 על כל מי שאין לו פטור קבוע או דחיית שירות.

חשוב לציין כי הממצאים בסקירה מבוססים על עבודה מדווחת שניתן לעקוב אחריה בנתונים רשמיים של המדינה ("עבודה בלבן"); לכן סביר מאוד להניח שמדובר בהערכת חסר ביחס למתרחש במציאות, וחלק מן התלמידים עובדים בעבודה מזדמנת ולא מדווחת ("עבודה בשחור").⁴

עיקרי הממצאים:

- **למרות איסור מפורש בחוק, מעל שליש (36%) מבני הישיבות בגיל 21 עבדו לפחות פעם אחת בתעסוקה מדווחת במהלך השנה.** כך גם כשליש מבני הישיבות בגיל 20, 28% מבני הישיבות בגיל 19, וכחמישית (21%) בגיל 18.
- **כמעט מחצית (45%) מבני הישיבות בגיל 25 עבדו לפחות פעם אחת במהלך השנה בתעסוקה מדווחת.** שליש מבני הגיל הזה היו מועסקים בחודש ממוצע בשנה קלנדרית.
- **גובה שכרם של בני ישיבה בגיל 18-19 שעבדו בתעסוקה מדווחת עמד על כ-2,200 ש"ח.** שכר זה עולה בהדרגה עד 4,200 ש"ח בחודש בגיל 25.
- **ממצאים דרמטיים על היקפי המשרה: מניתוח גובה השכר, היקף המשרה של בני ישיבות בגילי 18-20 שעבדו בתעסוקה מדווחת היה 40%. היקף המשרה של בני ישיבות בני 21 קפץ לכחצי משרה (49%).**
- **בהנחה שמדובר בשכר מינימום, בקרב הלומדים בישיבות בני 23 עלה היקף המשרה ל-62%, בקרב בני 24 ל-69%, ובקרב בני 25 ל-72%.**
- **בתרחיש של צבירת ותק, שלפיו מתרחש גידול מסוים בשכר, היקף המשרה בקרב בני 23 הוא 59%, בקרב בני 24 הוא 62%, ובקרב בני 25 – 65%.**
- **האם תעסוקת בני הישיבות מתרחשת בחופשות ("בין הזמנים")? החודשים שבהם התעסוקה הייתה הגבוהה ביותר הם נובמבר ודצמבר, שבהם אין חופשה כלל.**
- **במה עובדים בני ישיבה? חמישית מתלמידי הישיבות בני 18-25 שעובדים מועסקים בענף החינוך. חמישית נוספת מועסקים בענף המכירות ותיקוני כלי רכב, ועוד 8% בענף "שירותים אחרים", הכולל שירותי דת.**
- **האם רק נשואים מעל גיל 22 עובדים כנדרש לפי החוק? לא.** כמחצית בלבד מהעובדים בגיל 22 נשואים. כלומר, מחצית מבני הישיבות העובדים בתעסוקה מדווחת עובדים בניגוד לחוק. שיעור הנשואים מתוך העובדים עולה עם הגיל (68% בגיל 23, 75% בגיל 24 ו-82% בגיל 25).

⁴ ראו אסף מלחי (מעולם הישיבות לעולם המעשה), המכון הישראלי לדמוקרטיה, בהכנה) שמצא כי בקרב בני 17-23 21% מהלומדים בישיבות רגילות ו-75% מהלומדים בישיבות "רכות" (שהם 18% מכלל הנסקרים) עובדים. מחקר זה לא נסמך על נתונים מינהליים ולכן עשויים לכלול גם "עבודה בשחור".

- **חלוקה לפי זרמים:** למרות שליטאים נטים יותר להמשיך ללמוד בישיבות גדולות, הסיכויים של בני ישיבות ספרדים (46%) ובמידה פחותה יותר של בני ישיבות חסידים (39%) לעבוד בתעסוקה מדווחת – גדולים יותר.

חלק א – מאפייני התעסוקה

1. כמה מתלמידי הישיבות עובדים? – שיעור התעסוקה

ברוב המקרים, בני ישיבה צעירים⁵ אינם מועסקים בשוק העבודה באופן סדיר במהלך כל חודשי השנה.⁶ תרשים 1א – המעריך את מידת ההשתתפות של הלומדים בישיבות בשוק העבודה – מתאר שני אומדנים: האומדן הראשון (הקו התחתון) הוא של ממוצע הלומדים בישיבות הנמצאים בשוק התעסוקה בחודש ממוצע בשנה קלנדרית; והאומדן השני (הקו העליון) של שיעור הלומדים בישיבות שבמהלך השנה היה דיווח לרשות המסים על ההכנסה שלהם לפחות פעם אחת. המשמעות של האומדן הראשון היא קבלת הערכה לגבי "תעסוקה איכותית", דהיינו שקלול של תקופת התעסוקה לאורך השנה, ואילו האומדן השני מלמד מהו שיעור הלומדים בישיבות שעבדו לפחות פעם אחת בשנה וקיבלו הכנסה מדווחת.

הממצאים מלמדים כי 8% מבני ה-18 היו מועסקים בחודש ממוצע, ו-20% מתוך בני ה-18 היו בתעסוקה מדווחת כלשהי במהלך השנה. שיעור המועסקים עולה באופן הדרגתי עד לגיל 25, שבו בממוצע כשליש מהלומדים בישיבות נמצאים בשוק העבודה בחודש ממוצע, ו-45% מקבוצת גיל זו עבדו לפחות פעם אחת במהלך השנה. תרשים 1ב מעיד אף הוא על נוכחות שהולכת וגוברת בשוק העבודה עם ההתקדמות בגיל. 52% מתוך בני 18 המועסקים עבדו למשך 1-3 חודשים, ושיעור זה יורד ל-29% בקרב בני 21 ול-15% בקרב בני 25. לעומת זאת, 11% מבני 18 הנמצאים בתעסוקה עבדו למשך 10-12 חודשים בשנה, ושיעור זה עלה עם הגיל ל-38% בקרב בני 21 ו-56% בקרב בני 25. כאמור, רק מגיל 22 הלומדים בישיבות מקבלים אישור רשמי לצאת לעבוד מעבר לשעות הלימודים בישיבה (אם הם נשואים), ולכן היה מצופה לראות עלייה חדה יחסית במעבר מגילי 20-21 לגילי 22-23. ואולם הנתונים מלמדים על עלייה הדרגתית ולא חדה

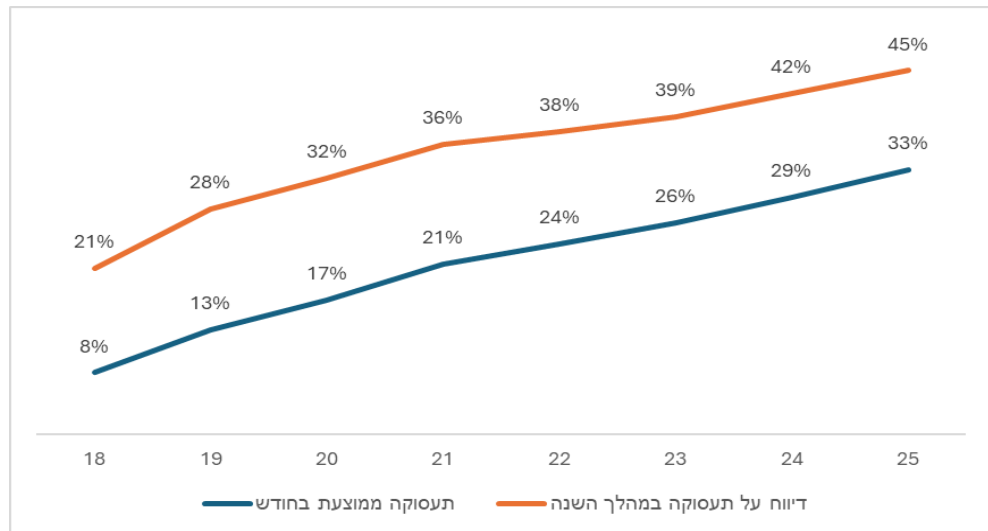
⁵ מכאן ההתייחסות לאוכלוסיית הלומדים בישיבות תהיה "הלומדים בישיבות", וזו תכלול גם את האברכים הנשואים הלומדים בכללים.

⁶ לגבי עצמאים, המהווים כ-3% מכלל הלומדים בישיבות העובדים, אין נתונים על מספר חודשי עבודה, ולכן הונח שהם עבדו 12 חודשים, וגובה ההכנסה השנתית חולק ב-12.

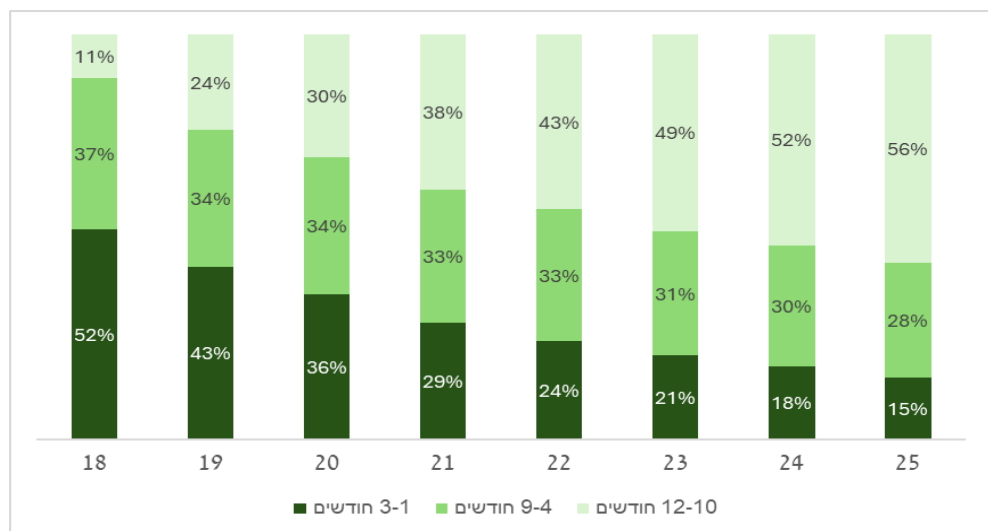
בין קבוצות הגיל, מה שעשוי להעיד על נורמות השתלבות בתעסוקה שלא בהכרח מתיישרות עם חוקי המדינה. במילים אחרות, אף שעד גיל 22 אסור לבני ישיבות לעבוד, ומגיל זה מותר להם רק אם הם נשואים, ורק בהינתן שהם ממלאים את חובות הלימוד שלהם במקביל, עדיין הנתונים מלמדים על שיעור לא מבוטל של עובדים בגיל שבו היציאה לעבודה אסורה לחלוטין (18–21), ושיעור העובדים עולה ככל שהגיל עולה.⁷

תרשים 1א: הלומדים בישיבות המועסקים בשוק העבודה, לפי גיל

תרשים 1ב: התפלגות לפי מספר חודשי עבודה בקרב הלומדים בישיבות המועסקים

בשוק העבודה, לפי גיל

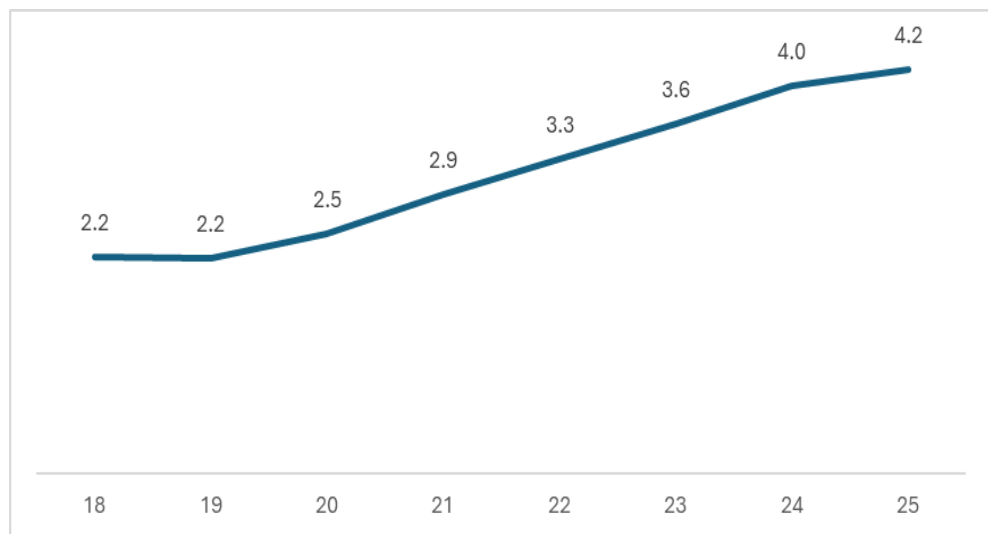
⁷ אזכיר כי מדובר בעבודה מדווחת, כך שההימצאות בעבודה כנראה רחבה הרבה יותר.

2. כמה הם מרוויחים? גובה השכר והיקפי משרה

תרשים 2 מלמד כי גובה השכר בקרב בני ישיבה בגילי 18-19 המועסקים בשוק העבודה הוא כ-2,200 ש"ח. שכר זה עולה בהדרגה עד ל-4,200 ש"ח בחודש בגיל 25.

תרשים 2: הכנסות חודשיות ממוצעות, בקרב הלומדים בישיבות המועסקים בשוק העבודה (באלפי ש"ח)

אציין כי נתונים מינהליים אינם כוללים מידע על שעות עבודה (וכן אין נתונים על התמורה לשעת עבודה), על כן הסתייעתי בנתונים על הכנסה חודשית מתרשים 2 כדי לאמוד את היקפי המשרה של הלומדים בישיבות הנמצאים בשוק העבודה. בחלק זה אתייחס לשני תרחישים עיקריים: בתרחיש הראשון הנחתי כי בני הישיבה מרוויחים שכר מינימום בכל הגילים עד גיל 25, ובתרחיש השני שהשכר עולה בעקבות צבירת ותק (שכר מינימום בגילי 18-20, 5% מעל לשכר המינימום בגילי 21-23, ו-10% מעל לשכר מינימום בגילי 24-25).

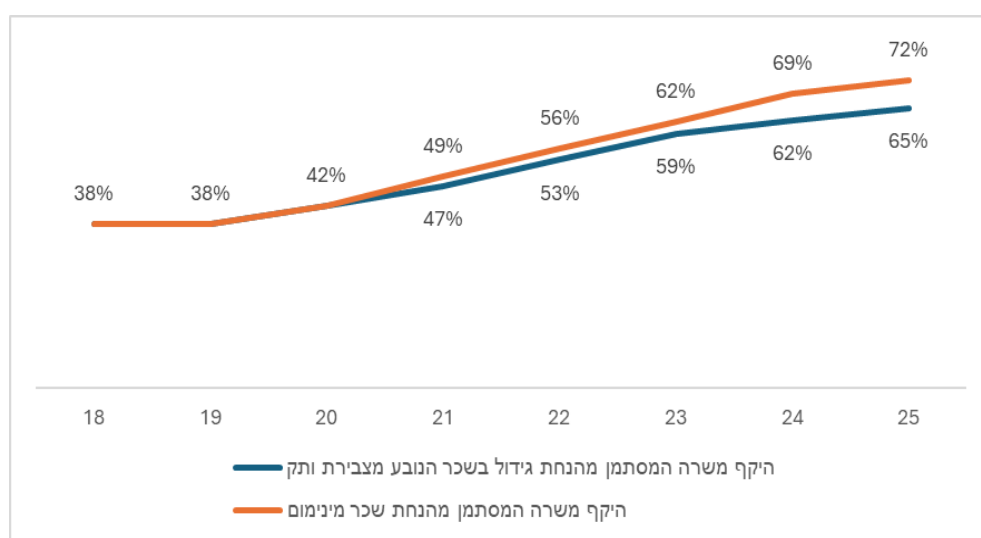
תרשים 3 מצביע על ממצאים דרמטיים באשר להיקפי המשרה המסתמנים. כאמור, עד גיל 22 אסור ללומדים בישיבות לקבל תמורה כלשהי עבור עבודה, ולפי הנתונים הרשמיים הלומדים בישיבות בגילי 18-20 הנמצאים בשוק העבודה עובדים על פי שני התרחישים בשכר מינימום, מכאן שהם עושים זאת בהיקף של 40% משרה, ואילו הלומדים בישיבות בגיל 21 הנמצאים בשוק העבודה עובדים בהיקף של כחצי משרה.

על פי תרחיש הנחת שכר המינימום, שיעור המשרה עומד על 62% בקרב הלומדים בישיבות בגיל 23, 69% בקרב גיל 24 ו-72% בקרב גיל 25.

לפי תרחיש צבירת ותק, שיעור המשרה הוא 59% בקרב גיל 23, 62% בקרב גיל 24 ו-65% בקרב גיל 25.

תרשים 3: אומדן היקף משרה בקרב הלומדים בישיבות המועסקים בשוק העבודה, לפי

גיל

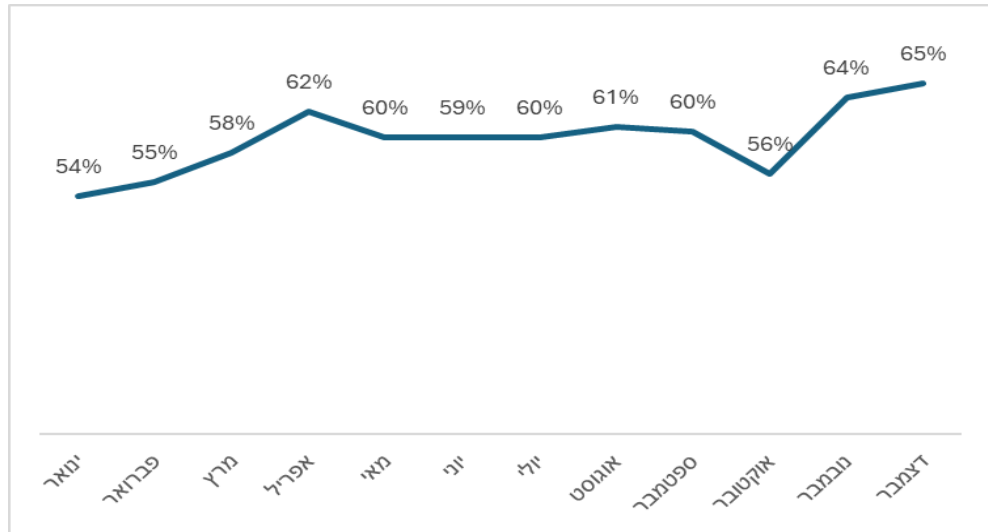
3. תקופת העבודה

אתיחס לטענה שהלומדים בישיבות עובדים בחופשות שבין תקופות הלימוד, חופשות הנקראות "בין הזמנים". חופשות אלה מתקיימות במהלך חודש ניסן (כ-4 שבועות במהלך מרץ-אפריל), בט' באב ועד תחילת חודש אלול (כ-3 שבועות במהלך יולי-אוגוסט), ובמוצאי יום כיפור ועד ראש חודש חשון (כ-3 שבועות במהלך ספטמבר-אוקטובר).

תרשים 4 מראה כי השונות בין חודשי השנה באשר לשיעור המועסקים בכל חודש אינה משמעותית, וכי חודשי "בין הזמנים" אינם בולטים ככאלה שהתעסוקה בהם גבוהה באופן חריג (יש עלייה מסוימת בחודש אפריל, אך גם ירידה בחודש אוקטובר). נמצא כי החודשים שבהם התעסוקה היא הגבוהה ביותר (באופן יחסי) הם נובמבר ודצמבר, שבהם אין חופשה כלל (אפילו ביחס לאפריל, שהיה בשנת 2022 חודש חופשה מלא). למעשה, רואים ירידה בתעסוקה בחודש אוקטובר שבו כאמור חלה חופשה.

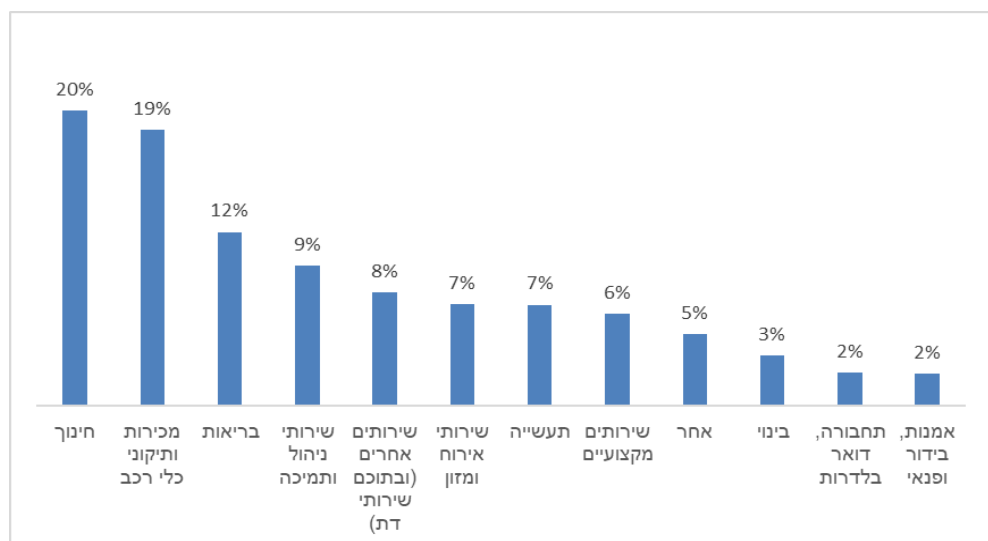
תרשים 4: שיעור הימצאות בשוק העבודה בקרב הלומדים בישיבות שהיו מועסקים ב-2022, לפי חודשי השנה

4. במה עובדים תלמידי הישיבות? התפלגות לפי ענף כלכלי

חמישית מהלומדים בישיבות בגילי 18-25 המועסקים עובדים בענף החינוך, ועוד חמישית עובדים בענף מכירות ותיקוני כלי רכב. עוד 8% עובדים בענף "שירותים אחרים", הכולל שירותי דת.

תרשים 5 : התפלגות ענפית בקרב הלומדים בישיבות בגילי 18-25 המועסקים בשוק העבודה

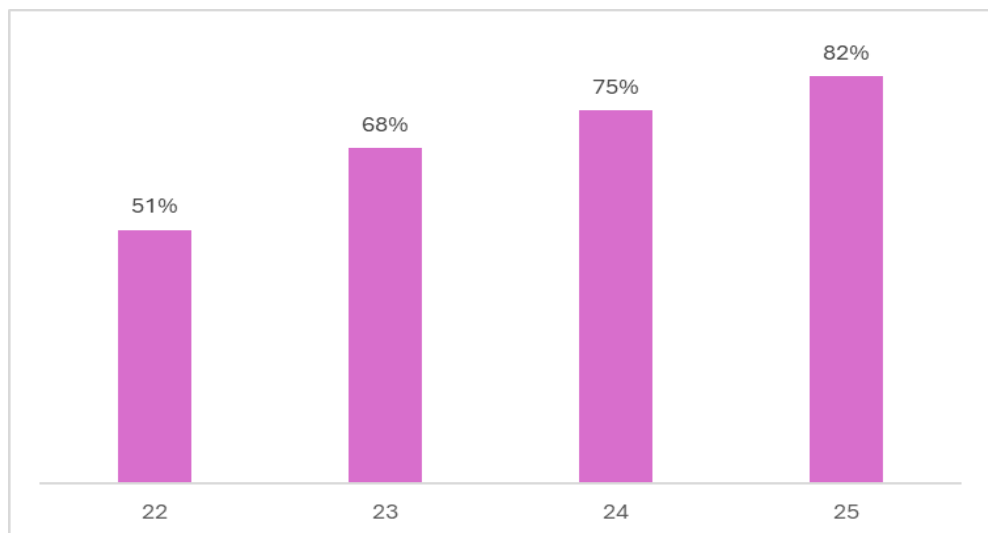

חלק ב- מאפייני תלמידי הישיבות העובדים

1. עבודה לנשואים בלבד?

לעיל צוין כי לפי החוק, בחור ישיבה רשאי לעבוד מגיל 22 רק אם הוא נשוי, ומעבר לשעות הלמידה. בשאר המקרים אסור לו לעבוד. תרשים 5 מתאר את שיעור הנשואים⁸ בקרב העובדים מגיל 22 ומעלה. לפי הממצאים, כמחצית בלבד מהעובדים בגיל 22 נשואים, בעוד שיעור הנשואים מהעובדים עולה עם הגיל (68%, 75%, 82%, בהתאמה, עד גיל 25). כלומר, שיעור לא קטן מהלומדים בישיבות שאסור להם לעבוד על פי החוק – בפועל עובדים.

תרשים 5: שיעור הנשואים בקרב הלומדים בישיבות המועסקים בשוק העבודה, לפי גיל

2. מאפייני בני הישיבות העובדים לפי זרמים

ביחס לגודלם באוכלוסייה, גברים מהקבוצה הליטאית נוטים יותר להמשיך ללמוד בישיבות גדולות (אחרי לימודים בישיבות הקטנות) לעומת חסידים, ובעיקר לעומת ספרדים, ולכן ליטאים מיוצגים יותר בישיבות ביחס לזרמים האחרים (ליטאים מהווים כ-46% מהפרטים הנסקרים בעבודה זו, לעומת 31% בקרב חסידים ו-23% בקרב ספרדים, בעוד החלוקה שלהם באוכלוסייה היא פחות או יותר שווה).

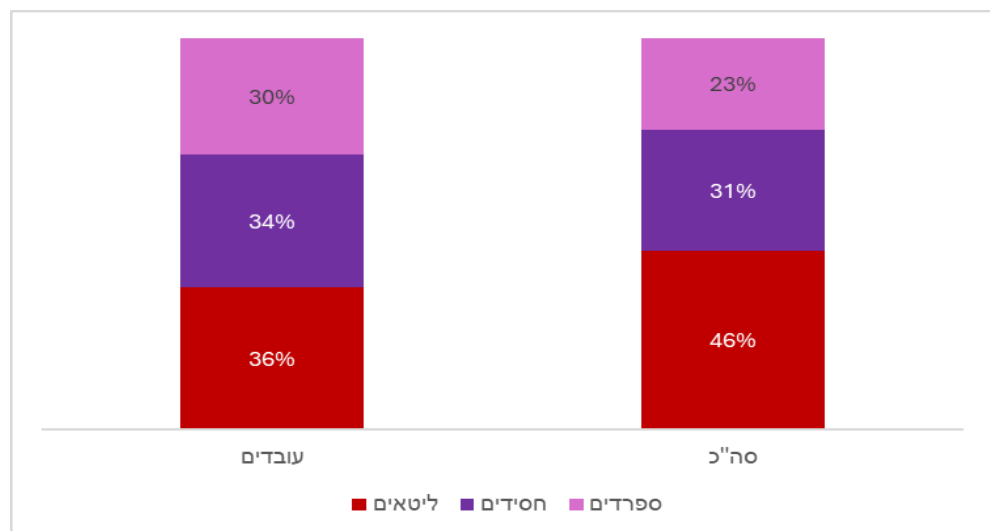
⁸ גרושים ואלמנים הוסרו מחלק זה.

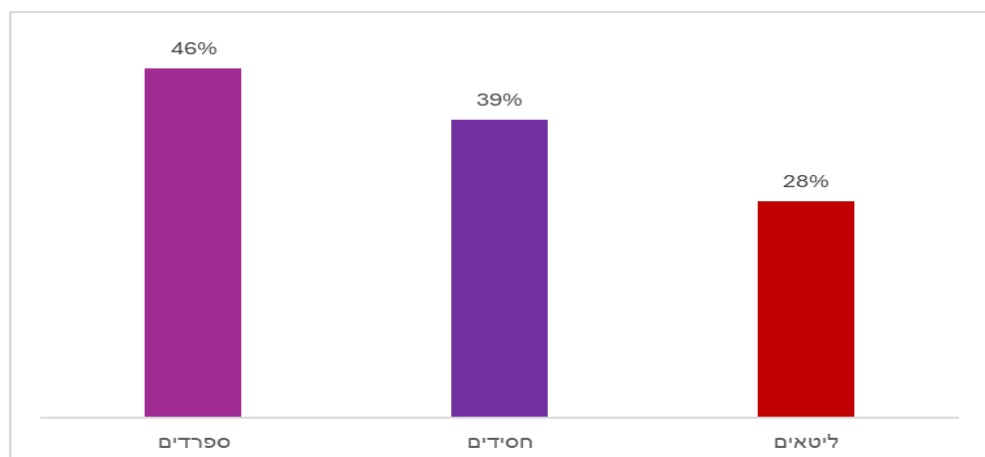

התפלגות העובדים (שכאמור מופיעים ברשומות של רשות המסים) לפי קבוצת המשנה אינה תואמת את שיעורם בקרב בני הישיבות. הממצאים מראים כי הלומדים הספרדים בישיבות מיוצגים ביתר בקרב הלומדים בישיבות אשר נמצאים בשוק העבודה, וכך גם החסידים, אם כי בשיעורים קטנים יותר. הליטאים מיוצגים בחסר ביחס לשיעורם בקרב הלומדים בישיבות (אם כי עדיין רבים מתוכם נמצאים בשוק העבודה). במילים אחרות, לספרדים, ובמידה פחותה יותר לחסידים, יש יותר סיכוי להיות מועסק בעבודה מדווחת בהשוואה לליטאים (אם כי במספרים מוחלטים יש יותר ליטאים המועסקים בעבודה מדווחת בהשוואה לספרדים).

תרשים 7א: התפלגות לפי זרמים בקרב הלומדים בישיבות המועסקים בשוק העבודה לעומת התפלגות כללית לפי זרמים

תרשים 7ב: שיעור הלומדים בישיבות המועסקים בשוק העבודה מדווחת בכל זרם, לפי זרמים

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

סיכום

בכל הנוגע לתעסוקת בני ישיבה מתחת לגיל 26 נקבעו בחוק כללים ברורים: הלומדים בישיבה מתחייבים שלא לעבוד לפני גיל 22, ומעבר לגיל זה ניתן לעבוד רק אם הלומד הוא נשוי, ומעבר לשעות הלימודים בישיבה. במחקר זה הראיתי כי חוקים אלה אינם נאכפים וכי קיימת תעסוקה רבה לא חוקית. להערכתי, הממצאים במחקר מהווים הערכת חסר, שכן אין אפשרות להעריך מהו היקף התעסוקה הלא מדווחת. כפועל יוצא, תלמידי ישיבות רבים (ואולי רבים מאוד) המקבלים פטור מגיוס אינם עומדים בהתחייבות שעליה הם חתומים כתנאי לקבלת הפטור משירות צבאי. במילים אחרות, שיעור ניכר מתלמידי הישיבות אינם מחכים לגיל הפטור הרשמי כדי להשתלב בשוק התעסוקה, וכאמור זהו רק קצה קצהו של הקרחון.